

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ
(Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու)

№ 13

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2017

**ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ**

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
(Периодический сборник научных статей)

№ 13

Ереван
Издательство ЕГУ
2017

**YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES**

**JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES
(scholarly periodical journal)**

№ 13

**YEREVAN
YSU PRESS
2017**

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելիքյան Գուրգեն բ. գ. թ., պրոֆեսոր (*նախագահ*),
Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., դոցենտ , Կարապետյան Ռուբեն
պ.գ.դ., Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ
թղթակից-անդամ, Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր,
Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ-
անդամ, Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ, Սարգսյան Լևոն
պ.գ.դ., պրոֆեսոր, Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր,
Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ
ակադեմիկոս, Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ, Կուզնեցով
Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան), Տեր-Մաթևոսյան
Վահրամ պ.գ.թ., Բեյլենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր
(Ռուսաստան), Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ), Գրեկյան
Երվանդ պ.գ.դ., Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ, պրոֆեսոր
(Գերմանիա), Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ, պրոֆեսոր
(Ուզբեկստան)

1960 թ. ԹՈՒՐԳԻԱՅԻ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԵՂԱՇՐՋՄԱՆ
ԱՐՏԱՑՈՒՄԸ ՍՏԱՄԲՈՒԼԻ «ԺԱՄԱՆԱԿ» ՕՐԱԹԵՐԹԻ
ԷԶԵՐՈՒՄ

Բանալի բառեր՝ մայիսի 27-ի ռազմական հեղաշրջում, Ադնան Մենդերես, Իսմեթ Ինյունյու, Ջեմալ Գյուրսել, «Ժամանակ» օրաթերթ, պոլսահայ մամուլ

1960 թ. ռազմական հեղաշրջումը հանրապետական Թուրքիայի պատմության առավել բեկումնային դրվագներից մեկն է¹: Պատահական չէ, որ այն գրեթե անմիջապես հայտնվել էր միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում ու հաջորդ օրը՝ մայիսի 28-ի առավոտյան տեղ գտել համաշխարհային

---

*ԵՊՀ թյուրքագիտության ամբիոնի ասպիրանտ: Էլ. փոստ՝ a.gevorgyan@ysu.am:

¹ Թուրք հայտնի պատմաբան Քեմալ Քարփաթը հեղաշրջումից 5 տարի անց այս առնչությամբ գրում էր. «1960 թ. մայիսի 27-ի ռազմական հեղափոխությունը (ընդգծումն իմն է՝ Ա. Գ.) նշանավորում էր Թուրքիայի գաղափարական զարգացման համար բեկումնային մի շրջադարձ: Այն խարիչեց Հանրապետության գոյության առաջին երեք տասնամյակների ընթացքում հաստատված քաղաքական հավասարակշռության սոցիալական հիմքերն ու նպաստեց հասարակական կազմակերպման և կառավարության իշխանության ավանդական սկզբունքների վերջին նշույլների չեզոքացմանը»: Sönmez K., *Ideology in Turkey after the Revolution of 1960: Nationalism and Socialism*, The Turkish Yearbook of International Relations, vol. 6, 1965, p. 68: Քարփաթը նույն հոդվածն աննշան փոփոխություններով տպագրել է նաև ավել ուշ, տե՛ս նույնի «*Ideology in Turkey after the Revolution of 1960: Nationalism and Socialism*» in Karpata K. (ed.), *Social Change and Politics in Turkey: A Structural-Historical Analysis*, Brill, 1973, p. 317:

մամուլի առաջին էջերին²: Ավելորդ է անգամ նշել, որ Ժողովրդավարական կուսակցության իշխանության տապալումը 1960-1961 թթ. թուրքական մամուլի հիմնական թեման էր: Այս համատեքստում բացառություն չէր նաև թուրքական մամուլի պատմության անընդհատ հրատարակվող ամենահին օրաթերթը՝ Ստամբուլում լույս տեսնող հայկական «Ժամանակը»³: Սույն հոդվածում ներկայացվում են առաջին թուրքական ռազմական հեղաշրջման և դրան հաջորդած շարաթվա իրադարձությունների վերաբերյալ «Ժամանակի» անդրադարձները⁴ դրանցում

² Տե՛ս, օրինակ, *“Army takes over Turkey; Menderes and aides held; vote is due”*, New York Times, 28.05.1960, *“L’armée prend le pouvoir en Turquie”*, Le Monde, 28.05.1960, *“Militärs übernehmen die Macht in der Türkei”*, Passauer Neue Presse, 28.05.1960 և այլն: Նույն օրվա իրենց համարներում թեմային անդրադարձել էին նաև խորհրդային մամուլի դրոշակակիրներ «Պրավդան» և «Իզվեստիան», իսկ Խորհրդային Հայաստանի մամուլը թուրքական հեղաշրջման վերաբերյալ նյութ էր հրատարակել մի քանի օր անց, տե՛ս «Պետական հեղաշրջումը Թուրքիայում», «Սովետական Հայաստան», 02.06.1960: 1960 թ. թուրքական հեղաշրջման վերաբերյալ միջազգային և թուրքական մամուլի արձագանքի ամփոփման համար տե՛ս Oron Y., *Middle East Record*, vol. 1, The Israel Oriental Society, 1960, pp. 432-436:

³ 1908 թ. հոկտեմբերի 28-ին Միսակ և Սարգիս Գոչունյան եղբայրների կողմից հիմնված այդ օրաթերթը նաև հայալեզու մամուլի անընդհատ հրատարակվող ամենահին պարբերականն է: Սույն հոդվածի գրման պահին՝ 2017 թ. օգոստոսի 19-ին լույս էր տեսել «Ժամանակի» 11.420-րդ համարը (իրականում տպագրված համարների թիվը վաղուց հատել է 35.000-ը, տարբերությունը բացատրվում է նրանով, որ օրաթերթի համարների թվագրման սկզբունքը մի քանի անգամ փոփոխվել է. ներկայիս հաշվարկը կատարվում է 1976 թ. հոկտեմբերի վերջից): «Ժամանակի» մասին մանրամասն տե՛ս Ազատեան Թ., *«Ժամանակ» քառասնամեայ յիշատակարան*, 1908-1948, Կ. Պոլիս, 1948, Խառատյան Ա., *Արևմտահայ մամուլը XX դ. առաջին քառորդին*, Լրաբեր հասարակական գիտությունների, № 3, 2013, էջ 20-31: Պարբերականի համացանցային կայքը հասանելի է հետևյալ հասցեով՝ <http://www.jamanak.com/> (հայ., հասանելի է 19.08.2017):

⁴ Տե՛ս «Ժամանակ» № 16943 (28.05.1960), № 16944 (29.05.1960), № 16945 (30.05.1960), № 16946 (31.05.1960), № 16947 (01.06.1960), № 16948 (02.06.1960), № 16949 (03.06.1960) և № 16950 (04.06.1960):

պոլսահայ համայնքի հավաքական դիրքորոշման և ազգային փոքրամասնություններին բնորոշ մտավախությունների արտացոլման համատեքստում:

***

*«Հինգզարթի կէս գիշերին մօտ էր որ տեղի ունեցաւ այն յեղաշրջումը որոս ընթացքին հազիւ թէ զէնքի քանի մը ձայներ լսուեցան»⁵. նման դիպուկ նկարագրությամբ է սկսվում հեղաշրջման հաջորդ օրը՝ մայիսի 28-ին⁶ «Ժամանակի» էջերում հրապարակված տեղեկատվական հոդվածը⁷: Նույն համարում արդեն նկատվում են տեղի ունեցածի վերաբերյալ վերլուծական գնահատականներ հնչեցնելու առաջին փորձերը: Մասնավորապես, *«Ինչպէս յաջողեցաւ գործողութիւնը»* ենթահոդվածը, չնայած գերազանցապես հիմնվում էր իշխանության եկած զինվորականների համակարգող մարմնի՝ Ազգային միասնության կոմիտեի (ԱՄԿ) խոսնակ Ալիարաւան Թյուրքէշի տված մամլո ասուլիսից ստացված տվյալների վրա, իրենից ներկայացնում էր կատարվածի գնահատման նախնական*

Հոդվածի տեքստում բերված բոլորում մեջբերումներում պահպանված է բնօրինակի ուղղագրությունն ու կետադրությունը՝ բացառությամբ ակնհայտ վրիպակների:

⁵ 1960 թ. հեղաշրջումն այդ ժամանակաշրջանում աշխարհում տեղի ունեցող ռազմական միջամտությունների համեմատ գործնականում իրոք անարյուն էր: Սրա պատճառների մասին իր հուշերում հետաքրքրական դիտարկում է կատարում նախահեղափոխական Իրանի հատուկ ծառայությունների գեներալ Հոսեյն Ֆարդուստը. *«Բանակը Թուրքիայի ամենագրեղ քաղաքական կրօնակցությունն է... (ընդգծումն իմն է՝ Ա. Գ.) և, ըստ էության, օժտված է անարյուն հեղաշրջման միջոցով իշխանությունը վերցնելու լիազորությամբ»*: St' u Fardust H., *The Rise and Fall of the Pahlavi Dynasty: Memoirs of Former General Hussein Fardust*, Dareini A. (ed., trans.), Motilal Banarsidass Publishers, 1999, p. 355:

⁶ Ինչպես տեղեկանում ենք մայիսի 28-ի համարից, հեղաշրջման օրը «Ժամանակը» լույս չի տեսել *«կամքն անկախ պատճառներով»*:

⁷ *«Ինչպէս էրևան հանեցաւ Ատնան Մէնտրէս»*, «Ժամանակ», 28.05.1960:

մի փորձ: Այս աշխատանքում բերված մեջբերումների վերաբերյալ դատողություններ անելիս պետք է պետք է իբրև ելակետ ընդունել, որ հեղաշրջումից հետո գործող բոլոր թերթերի նման «Ժամանակը» ևս իրավիճակի պարտադրանքով վերածվել էր իշխանությունը վերցրած զինվորականության տեսակետների տարածողի: Ուստի հիշյալ ենթահոդվածն էլ, ըստ էության, ամբողջությամբ կրկնում է հեղաշրջման պատճառների վերաբերյալ բանակի դիրքորոշումը. *«Երբ երկրի մը մէջ գոյութիւն ունեցող սահմանադրութիւնը ի գօրու իշխանութեան կողմէ տունակոխուի, կասկածելի կը դառնայ այդ իշխանութեան օրինաւորութիւնը... Այս կացութեան առջեւ թուրք զինեալ ուժերը որոնք պատասխանատու են երկրին ու ազգին ներքին եւ արտաքին վտանգներու դէմ պաշտպանութենէն, տեսան որ երկրին ներքին ապահովութեան չափ արտաքին ապահովութիւնն ալ վտանգուած է: Թուրք զինեալ ուժերը թէ Միջին Արեւելքի մէջ հաշտութիւնը եւ անդորրութիւնը ապահովելու եւ թէ սահմանադրութիւնը ամէն տեսակ ազդեցութենէ ձեռքազատելու մտօք որոշեց իր պատասխանատուութեան ներքեւ բարեկարգել ներկայ կացութիւնը»⁸:*

Ինչպէս և թուրքական մյուս թերթերի, այնպէս էլ «Ժամանակի» օրվա շապիկին հրապարակվել էր երկրի փաստական դեկավարումն իրականացնող ԱՄԿ նախագահ, բանակի զեներալ Ջեմալ Գյուրսելի ուղերձը⁹: Նույն համարում մանրամասնորեն ներկայացված էր նաև զինվորականների կողմից պաշտոնանկ արված վարչապետ Ադնան Մենդերեսի և

⁸ «Զօրավար Ճեմալ Գյուրսելի նախագահութեամբ ազգ. միասնութեան կոմիտէ մը կազմուեցաւ», «Ժամանակ», 28.05.1960:

⁹ «Ազգ. միութեան կոմիտէի նախագահ գօր. Ճ. Գյուրսելի ուղերձը ազգին», «Ժամանակ», 28.05.1960: Հմմտ.՝ «Gürsel "Diktatör olmıyacağım,, dedi", Milliyet, 28.05.1960, "Orgeneral Cemal Gürsel millete teminat verdi", Akşam, 28.05.1960, "Gürsel "hür seçim çok yakındır,, dedi", Vatan, 28.05.1960 և այլն:

Ֆինանսների նախարար Հասան Փոլաթթանի՝ Էսփիշեհիբից Քյութահյա ճանապարհին տեղի ունեցած ձերբակալության դրվագը: Մենդերեսի նկատմամբ վերաբերմունքի փոփոխության¹⁰ ցցուն ապացույց է շարադրանքի հետևյալ հատվածը. «*Ատնան Մէնտերէսը (Անկարա՝ Ա. Գ.) փոխադրող օդանաւին մէջ կային օդային ուժերու երկու զօրավարներ եւ գնդացիներով զինուորներ որոնք դէպի կալանատը ուղեւորները դարձուցած էին իրենց զէնքերը*»¹¹:

Մեր կարծիքով՝ զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում նաև պարբերականի նույն օրվա հրապարակումը, որում հերքվում են Թուրքիայի երկրորդ նախագահ Իսմեթ Ինյոնյուի մահվան մասին լուրերը. «*Մեր յարգելի հայրենակիցները, ժողովուրդին մէջ շրջան ընող կարգ մը զրոյցներու համաձայն Իսմէթ Ինէօնէի մեռած է: Իսմէթ Ինէօնի ողջ եւ առողջ է: Այս մասին տարածայնուած բոլոր զրոյցները անհիմն են*»¹²: Հրապարակման մեջ շեշտվում է այն հանգամանքը, որ «Ազգային շեֆը» նախօրոք տեղեկություն չի ունեցել¹³ սպասվող հեղաշրջման մասին. «*Հալքի*

¹⁰ Համեմատության համար նշենք, որ հեղաշրջման նախորդ օրվա՝ մայիսի 26-ի համարում «Ժամանակը» մեծ խանդավառությամբ էր ներկայացնում Մենդերեսի այցն Էսփիշեհիբ, որի ընթացքում «անհամար մատաղներ եղան ճամբուն երկայնքի»: Տե՛ս «Վարչապետ Ատնան Մէնտերէս 150 հազար էսկիշեհիբցիներուն խանդավառ ցոյցերուն առարկայ դարձաւ եւ կարեւոր ճառ մը խօսեցաւ», «Ժամանակ», 26.05.1960:

¹¹ «*Բնչպէ՞ս երևան հանեցաւ Ատնան Մէնտերէս*», «Ժամանակ», 28.05.1960:

¹² «*Ինէօնի ողջ առողջ է*», «Ժամանակ», 28.05.1960:

¹³ Հեղաշրջման վերաբերյալ Ինյոնյուի տեղեկացվածության և դրանում նրա հնարավոր ներգրավվածության խնդրի շուրջ շատ է գրվել և խոսվել, սակայն ընթերցողի մոտ թեմայի շուրջ որոշակի հստակություն մտցնելու նպատակով հարկ ենք համարում ստորև համեմատաբար ոչ ընդարձակ ակնարկով անդրադառնալ հարցին:

Խնդրով շահագրգիռ աղբյուրների նշանակալի մասը մեջբերում է թուրք հայտնի լրագրող, Ինյոնյուի կենսագիր (միաժամանակ նաև նրա դստեր՝ Օզդենի ամուսին)

Մեթին Թոքերի վկայությունը, թե երբ մայիսի 28-ի լուսադեմին ինքն արթացրել է Իսմեթ փաշային՝ տեղեկացնելու տեղի ունեցածի մասին, վերջինս հարցրել է, թե ո՞վ է հեղաշրջումն իրականացրած խունտայի ղեկավարը: Տե՛ս Toker M., *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları (1944-1973)*, cilt 5, *Yarı silahlı yarı kılıklı bir ara rejim (1960-1961)*, Ankara, 1991, s. 14: Նույն Թոքերը մեջբերում է նաև հեղաշրջումից հետո Ինյունյունի գանգահարած գեներալ Գյուրսելի խոսքերից մի հատված. «Մենք մեղավոր ենք, իմ փաշա. մենք Ձեզ տեղյակ չէինք պահել մինչև միջամտությունը: Եթե մենք Ձեզ տեղյակ պահեինք, Դուք կփորձեիք մեզ հակառակում համոզել» (նույն տեղում, էջ 11): Ինյունյուն, ըստ էության, նույնաբովանդակ հայտարարությամբ է հանդես եկել նաև հունիսի 1-ին հրավիրված մամլո ասուլիսի ժամանակ. «Հալքի կուսակցապետը յայտնեց որ լուր չունէր Բանակին գործողութենէն» («Բնէօնիի մամլոյ հավաքոյթը», «Ժամանակ», 02.06.1960): Հեղաշրջմանն Ինյունյուի ներգրավվածության մասին իր կարծիքն է հայտնել ինքը՝ Մեղեբերտը. «Նրանք, ովքեր գալիս են Աթաթյուրքի ավանդույթից, երբեք զինվորականությանը չեն ներգրավել քաղաքականության մեջ: Ճիշտ է՝ իշխանությունը կորցնելուց ի վեր Իսմեթ փաշան մեզ միշտ սպառնացել է ինչ-որ երևակայական ուժերով: Սակայն ես չեմ կարծում, որ նա կկորցնէր իր ողջամտությունը և լոկ հանուն իշխանության գալու թույլ կտար, որ այս երկրում զինվորական միջամտության ավանդույթ ձևավորվի»: Տե՛ս Ezer T., *On yılan mücadelesi*, İstanbul, 1964, s. 50:

Համաձայնելով, որ «Երկրորդ մարդը» հավանաբար հստակ տեղեկություններ չունէր միջամտության ձևաչափի և ժամկետների վերաբերյալ՝ պետք է հաշվի առնել, որ Ինյունյուն առնվազն հիմքեր ուներ նման էլք ակնկալելու համար: Նախ, նա 1950-ական թթ. երկրորդ կեսին մի քանի անգամ մերժել էր հեղաշրջում կազմակերպելու վերաբերյալ թուրքական սպաների առաջարկները և հիանալի ծանոթ էր զինվորականության շրջանում տիրող տրամադրություններին: Տե՛ս Heper M., *İsmet İnönü: The Making of a Turkish Statesman*, Brill, 1998, p. 211: Եվ բացի դրանից, հեղաշրջումից ամիսներ առաջ՝ 1959 թ. սպաների հետ ունեցած հերթական հանդիպման վերաբերյալ Ինյունյուն Թոքերին ասել էր հետևյալը. «Եթե ես մի փոքր քաջալերեի, նրանք կարող դիմել ինձ հեղաշրջումը միասին կազմակերպելու համար: Բազմիցս ստիպված էի փոխել թեման և կատակի տալ: Մահու չափ վախենում էի, որ նրանք կբացահայտեն իրենց գաղտնիքը: Որովհետև ես գիտեի, թե որն էր նրանց գաղտնիքը (ընդգծումն իմն է՝ Ա. Գ.)»: Տե՛ս Toker M., *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları (1944-1973)*, cilt 4, *Demokrasiden darbeye (1957-1960)*, Ankara, 1991, s. 234:

Մեր կարծիքով՝ 1960 թ. հեղաշրջման ընթացքում Ինյունյուի առավելապես չեզոք կեցվածքը պիտի բացատրել նրա խառնվածքի առանձնահատկություններով: Ինչպես գրում է թուրք հայտնի գրող և դիվանագետ Յաքուբ Քարրի Քարաօսմանօղլուն, Ինյունյուին դժվար էր պատկերացնել հեղափոխության մասնակցելիս, քանի որ դա էր հուշում նրա ողջ կենսափորձը (Իսմեթ փաշան խուսափել էր ակտիվությունից զինծառայության տարիներին, գործնականում չէր

կուսակցապետ Իսմէթ Բնէօնիւ այսօր ժամը 5ին իրազեկ կացուցուեցաւ Թուրքիոյ մէջ պատահած փոփոխութենէն: Առաւօտուն կանուխ պահեստի սպայի ուսանողներ եւ սպաներ շրջապատեցին Բնէօնիւի տունը: Բայց կուսակցապետը լուր չունեցաւ ասկէ»¹⁴:

«Ժամանակի» մայիսի 29-ի համարում կրկին հանդիպում ենք 1960 թ. հեղաշրջմանը նվիրված վերլուծական հոդվածի, որը, չնայած խորքային անդրադարձներ չի պարունակում, որոշակի հետաքրքրություն է ներկայացնում տեքստում հնչեցված գնահատականների համատեքստում: Դրանում դիպուկ կերպով նկատվում է, որ մայիսի 27-ն, ըստ էության, ծրագրվել էր միջին սպայակազմի նախաձեռնությամբ¹⁵. «Մայիսի սկիզբը Անգարայէ բանակներու եւ զօրաբանակներու հրամանատարութեանց բազմազրեալ նամակներ ուղարկուեացան: Նոյն պարունակութիւնը ունէին այդ նամակները, կ'առաջարկուէր ճար մը գտնել երկրին ոչ ցանկալի վիճակէն: Նամակները գրուած էին

մասնակցել 1908 թ. հեղաշրջմանը, քեմալական շարժմանը միացել էր միայն 1920 թ. մարտին և այլն): Տէ և Karaoşmanoğlu Y., *Politikada 45 yıl*, İstanbul, 1968, s. 227-228: Հավելենք, որ Քարաօսմանօղլուի տեղեկացվածության մասին անուղակիորեն մատնանշում է նաև հեղաշրջման օրերին «Ժամանակի» հրապարակումներից մեկում տեղ գտած հետևյալ տեղեկությունը. «Հայքեան կուսակցապետը կէսօրին Ֆուատ Քէօրրիւլիւի, Ֆէվզի Լուրթիի (վերջիններս կանգնած էին Ժողովրդավարական կուսակցության ստեղծման հիմքերում, Մենդերեհի կաբինետում զբաղեցրել էին համապատասխանաբար արտաքին և ներքին գործերի նախարարի պաշտոնները, գաղափարական տարաձայնությունների պատճառով կուսակցությունը լքել էին 1957 և 1955 թթ. Ա. Գ.) եւ Եագուպ Քատրի Քարաօսմանօղլուի հետ ճաշեց եւ վերջին դէպքերուն մասին խօսեցաւ»: Տէ և «Իսմէթ Բնէօնիւի ընդունելութիւնները», «Ժամանակ», 01.06.1960:

¹⁴ «Բնէօնիւ ողջ առողջ է», «Ժամանակ», 28.05.1960:

¹⁵ Տէ և Դումանյան Ա., *Բանակի դերը Թուրքիայի քաղաքական կյանքում 1920-1970-ական թվականներին. ընդհանուր ակնարկ*, Արևելագիտության հարցեր, հ. XII, 2016, էջ 164:

գնդապետ, գեր գնդապետ (փոխգնդապետ՝ Ա. Գ.), եւ հազարապետի աստիճան ունեցող երիտասարդ սպաններու կողմէ»¹⁶: Բացի դրանից, արձանագրվում է, որ հեղաշրջումը զինվորականության կողմից վաղօրոք հստակորեն ծրագրված էր¹⁷. «Եւ անկէ գրեթէ մէկ շաբաթ առաջ լրացան բոլոր պատրաստութիւնները: Ու բոլորը սպասեցին յարմար ժամուն կալստեան... Յարմարագոյն օրը նկատուեցաւ Մայիսի 27ը»¹⁸:

«Ժամանակի» այդ օրերի համարներում Ազգային միասնության կոմիտեի՝ իշխանական մարմինների բնականոն աշխատանքը վերականգնելուն ուղղված գործողություններին¹⁹ զուգահեռ լուսաբանվում էր նաև ռազմական հեղաշրջման նկատմամբ միջազգային դիրքորոշումը: Մասնավորապէս, թերթի էջերում տեղ է գտել ԽՍՀՄ նախարարների խորհրդի նախագահ Նիկիտա Խրուշչովի՝ Թուրքիայի հետ հարաբերությունները

¹⁶ «27 մայիսի շարժումին ներքին ծայքերը», «Ժամանակ», 29.05.1960:

¹⁷ Հետաքրքրական է, որ մայիսի 27-ից մեկ շաբաթ առաջ հեղաշրջման կազմակերպչական աշխատանքների ավարտված լինելու մասին բրիտանական հեղինակավոր «Թայմս» օրաթերթը գրել է շատ ավելի ուշ՝ նոյեմբերի 14-ին՝ հղում կատարելով իր վստահելի աղբյուրներին: Թերթը պնդում էր, որ ներգրավված զինվորական ստորաբաժանումներում սպասվելիք միջամտության մասին տեղեկությունը հասանելի է եղել դիվիզիայի հրամանատարի մակարդակով: Տե՛ս Times, 14.11.1960 (հղումը՝ ըստ Oron Y., *Middle East Record*, p. 438): Հեղաշրջումից մի քանի օր անց ներքին շրջանառության մեջ դրված ԱՄՆ ԿՀՎ շաբաթական տեղեկագրի տվյալներով՝ նախապատրաստական հեղաշրջման աշխատանքները սկսվել էին մի քանի շաբաթ առաջ:

Տե՛ս USA Central Intelligence Agency, Current Intelligence Weekly Summary, № 2277/60. 2 June 1960, p. 6, https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005705904.pdf (անգլ., հասանելի է 19.08.2017):

¹⁸ «27 մայիսի շարժումին ներքին ծայքերը», «Ժամանակ», 29.05.1960:

¹⁹ Տե՛ս, օրինակ, «Զօր. Ճէմալ Կիւրսէլ ստանձնեց պետութեան նախագահութիւնը վարչապետութիւնը եւ ազգ. պաշտպ.թեան գործավարութիւնը», «Ժամանակ», 29.05.1960, «Նոր դահլիճը առաջին նիստը այսօր կը գումարէ», «Ժամանակ», 30.05.1960 և այլն:

կարգավորելու ցանկության մասին²⁰ հայտարարությունից մի հատված. «Սովեթական Միությունը կ'ուզե դրացիին Թուրքիոյ հետ յարաբերություններուն զարկ տալ»²¹: Օրաթերթի հունիսի 31-ի համարից տեղեկանում ենք, որ ամերիկյան պաշտոնական արձագանքից հետո²², «թե կարիք չկա ասոր (երկկողմ հարաբերությունները նույնությամբ շարունակելու՝ Ա. Գ.) համար նոր գործողություն մը ընել»²³, Ազգային միասնության կոմիտեի իշխանությունը ճանաչել են արևմտյան երկրների մեծամասնությունը: «Ժամանակի» փոխանցմամբ՝ հունիսի 1-ի դրությամբ Թուրքիայի նոր վարչակարգի օրինականությունը ճանաչել էր թվով 19 երկիր, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի ԱԽ բոլոր մշտական անդամները²⁴:

«Ժամանակի» հետհեղաշրջումային համարներում տեղ գտած հրապարակումների ուսումնասիրությունը վերհանում է ժամանակի թուրքական հասարակությանը համակած այսպես կոչված «օտարացման համախտանիշի»²⁵ մի շարք դրսևորումներ:

---

²⁰ Խրուշչովն այդ առիթով մայիսի 28-ին նամակ էր հղել Թուրքիայի փաստական դեկավար գեներալ Գյուրսելին, վերջինիս շատ ավելի չափավոր պատասխանը Մոսկվա էր ուղարկվել հուլիսի 8-ին: Ուղերձների տեքստերը տե՛ս Гафурова Б., Зубока Л., *Хрестоматия по новейшей истории*, т. 3, ч. 1 (1945-1960 документы и материалы), Москва, 1961, сс. 681-683:

²¹ «Խրուշչևի յայտարարությունը Թուրքիոյ մասին», «Ժամանակ», 29.05.1960:

²² 1960 թ. հեղաշրջման համատեքստում թուրք-ամերիկյան հարաբերությունների մասին տե՛ս Գևորգյան Ա., 1960 թ. թուրքական ռազմական հեղաշրջմանն ԱՄՆ-ի ներգրավվածության հարցի շուրջ, Արևելագիտության հարցեր, հ. XII, 2016, էջ 180-195:

²³ «Ամերիկա Անգլիա եւ Իրան ալ ճանցան նոր կառավարությունը», «Ժամանակ», 31.05.1960:

²⁴ «19 պետություն ճանչցաւ նոր կառավարությունը», «Ժամանակ», 01.06.1960:

²⁵ Այն արտահայտվում է հասարակության որոշ շերտերի (անգլ.՝ outsiders, մեր դեպքում՝ Ժողովրդավարական կուսակցության անդամներն ու կողմնակիցները) օտարացմամբ, նրանց դեմ ֆիզիկական ու հոգեբանական հարձակումներով,

Այսպես, նոր իշխանությունները, ըստ էության, ընտրել էին Մենդերեսի իշխանության «դիվականացման» ուղեգիծ: Օրինակ, հասարական կարծիքի վրա ազդելու նպատակ հետապնդող «Մենտերեսի սարսափազդու ծրագիրը երեւան էլաւ» աղմկահարույց վերնագրով հոդվածում, ըստ էության, առանց ապացույցների պնդում է հնչեցվում, թե «յերիւրածոյ ժողովրդական շարժում մը պիտի կազմակերպուէր եւ բազմաթիւ անձեր անգթօրէն պիտի սպաննուէին»²⁶: Հրապարակվում էին հոդվածներ, որոնք նպատակ ունեին խարխլել երկրի իսլամադավան բնակչության շրջանում Մենդերեսի ունեցած հեղինակության հիմքերը: Այս իմաստով բնութագրական է «Ժամանակի» հրապարակումներից մեկի հետևյալ հատվածը. «Երէկ լաւագոյնս հասկցուեցաւ որ Մենտերէս ինչքան արժէք կ'ընծայէ կրօնքին: Արդարեւ Մենտերէսի վարչապետարանի վերածած պանդոկին լիւքս յարկաբաժնին մէջ Գուրան մը գտնուեցաւ հանդերձարանի մը ներքեւ: Գուրանին վրայ ալ հին ու փոշոտ կօշիկ մը կար»²⁷:

Պետական քարոզամեքենան չէր խորշում նաև Ժողովրդավարական կուսակցության անդամների մասին ծաղրական, երբեմն նսեմացուցիչ տեղեկություններ տարածելուց: Ստորև ներկայացնում ենք նման մի քանի հրապարակում: Օրաթերթի հունիսի 4-ի համարում կարդում ենք. «Ներկայիս Անգարայի պատերազմ. վարժարանին մէջ արգելափակուած

նսեմացման ու անվանարկման փորձերով: Այդ «համախտանիշը» խիստ բնութագրական է թուրքական հասարակության համար, որի ներսում տարբեր շերտերի միջև հակասություններն առավել սուր են արտահայտված: St' u Göner Ö., *Turkish National Identity and Its Outsiders: Memories of State Violence in Dersim*, Routledge, 2017:

²⁶ «Մենտերեսի սարսափազդու ծրագիրը երեւան էլաւ», «Ժամանակ», 31.05.1960:

²⁷ «Նախկին վարչապետ Մենտերեսի Բարք Օթէլի յարկաբաժնին մէջ կօշիկներուն տակ Գուրան մը գտնուեցավ», «Ժամանակ», 01.06.1960:

նախկին վարչապետ Մենտերէսի եւ (ԹԱՍԺ նախկին խոսնակ՝ Ա. Գ.) Ընթիք Քօրալթանի մագերուն ներկերը թափիլ սկսած են»²⁸: Հասարակությանը ներկայացվում է ձերբակալության ժամանակ ինքնասպանության փորձ կատարած նախկին նախագահ Ջելալ Բայարի կերպարը. «Երբ զինքը հսկողութեան տակ առնելու գացինք (պատմում է ձերբակալության գործողության ղեկավար բրիգադի գեներալ Բուրհանէթթին Ուլուչը՝ Ա. Գ.) Ճէլալ Պայար... ատրճանակը հանեց գրպանէն եւ քունքին տարաւ: Տեղակալ Չաքմաքլը իսկոյն թելը բռնելով ատրճանակը առաւ»²⁹: Որոշակիորեն ոտնահարելով լրագրողական էթիկայի նորմերը³⁰ «Ժամանակի» մայիսի 31-ի համարի առաջին էջին տեղադրվել էր ձերբակալությունից հետո ինքնասպանություն գործած ներքին գործերի պաշտոնանկ արված նախարար Նամըք Գեդիքի ձևախեղված մարմնի լուսանկարը՝ արված դիահերձարանում: Լուսանկարին կից նյութում կարդում ենք. «կ'ըստի որ, նախորդ հանր. նախագահ Ճէլալ Պայար ալ փորձած է անձնասպան ըլլալ փողկապով – Մենտերէս իսելագարութեան նոպաներ անցուց եւ

²⁸ «Մենտերէսի եւ Քօրալթանի մագերուն ներկերը կը թափին», «Ժամանակ», 04.06.1960:

²⁹ «Սպաննեցէք զիս ըսավ Ճէլալ Պայար ձերբակալուած պահուն», «Ժամանակ», 03.06.1960:

³⁰ Այս կարծիքն ամենին կասկածի տակ չի դնում «Ժամանակի» խմբագրակազմի մասնագիտական որակները: Ինչպէս արդէն նշվեց վերևում, պետք է հաշվի առնել, որ հեղաշրջումից հետո թուրքական մամուլում հրապարակվող բոլոր նյութերն, ըստ էության, արտահայտում էին զինվորականության դիրքորոշումը: Գեդիքի հիշյալ լուսանկարը կարելի է տեսնել նաև օրվա թուրքական մյուս թերթերի առաջին էջին: Օրինակ, տե՛ս «*Namık Gedik intihar etti*», Vatan, 31.05.1960, «*Eski Dahiliye Vekili Dr. Namık Gedik intihar etti*», Tercüman, 31.05.1960 և այլն:

ժիլէթով ածիլուելու արտօնութիւն չտրուեցավ անոր – Քօրայլթան անընդհատ կուլայ»³¹:

Ուշագրավ է «Ժամանակի» էջերում հստակորեն նկատվող՝ Թուրքիայի Հանրապետության հին և նոր նախագահների հակադրության միտումը: Օրինակ, օրաթերթի հունիսի 2-ի համարի շապիկին կողք կողքի հրապարակվել էր երկու հոդված, որոնցում ապօրինի ճանապարհով կարողություն կուտակած պաշտոնանկ արված նախագահ Բայարի կերպարին³² հակադրվում էր իր օրինական աշխատավարձից հրաժարված նոր նախագահ Գյուրսելի կերպարը³³:

Բացի այս ամենից, օրաթերթի էջերին կարելի է հանդիպել Ժողովրդավարական կուսակցության անդամների հասցեին հնչեցվող ամենատարբեր մեղադրանքների՝ սկսած անբարո կենսակերպ վարելուց³⁴ մինչև անկախ Քրդստանի ստեղծման փորձերին նպաստելը³⁵: Այդ օրերին երկար ընդմիջումից հետո առաջին անգամ մոռացումի գգրոցներից հանվում է Ստամբուլի 1955 թ. սեպտեմբերյան պոգրոմի թեման³⁶: Քննարկվող ժամանակաշրջանից հետո այս հարցը, դառնալով առանցքային,

³¹ «Նախկին ներքին գործավար Ն. Կէտիկ 10 մէթր բարձրութենէ նետուելով անձնասպան եղաւ», «Ժամանակ», 31.05.1960: Տե՛ս նաև հոդվածին կից լուսանկարը՝ «նախկին ներքին գործավարին դիակը դիագնոստիկանին մէջ»:

³² «Ստուգուեցաւ որ Ճ. Պայար միայն դրամատան մը մէջ 103 միլիոն ոսկի ուներ», «Ժամանակ», 02.06.1960:

³³ «Կիւրսէլ 20,200 ոսկիի յատկացումը չպիտի առնէ», «Ժամանակ», 02.06.1960:

³⁴ «Նախկին պետական մարդոց անհատական կեանքէն», «Ժամանակ», 01.06.1960:

³⁵ «Քիւրդիստան մը հիմնել աշխատողներ կան եղեր դեմոկրատ խմբակին մէջ», «Ժամանակ», 31.05.1960:

³⁶ «Ժամանակը» վերահրապարակել էր «Աքշամ» թերթի Ժննի թղթակցի՝ սեպտեմբերի 6-7-ի դեպքերի ժամանակ Ստամբուլի նահանգապետ, Շվեյցարիայում Թուրքիայի դեսպան Ֆահրէթթին Քերիմ Գյոքայի հետ ունեցած հարցազրույցը: Տե՛ս «6-7 սեպտեմբերի դէպքերուն մասին բոլոր գիտցածներս յայտնելու պատրաստ եմ, ըսավ դեսպան բրօֆ. Ֆ. Քէրիմ Կէօքայ», «Ժամանակ», 03.06.1960:

կազմելու Յասըադայի դատավարությունների ժամանակ Ժողովրդավարական կուսակցության վերնախավին առաջադրված մեղադրանքի կետերից մեկը³⁷:

1960 թ. հեղաշրջման վերաբերյալ «Ժամանակի» արձագանքներն ամբողջանում են պոլսահայ համայնքի դիրքորոշման արտացոլմամբ: Ստամբուլի հայ համայնքն ու դրա հավաքական կամքի գլխավոր արտահայտող Պոլսո Հայոց պատրիարքարանը 1960 թ. մայիսյան այդ օրերին դրսևորել են առավելագույն զգուշավորություն՝ բավարարվելով միայն դե ֆակտո իշխանություններին իրենց հավատարմությունը հավաստելով: Հեղաշրջմանը հաջորդող շաբաթվա ընթացքում «Ժամանակ» գրում է միայն մայիսի 30-ին Ստամբուլի նահանգապետի պարտականությունները կատարող բանակի զեներալ Ռևիք Թուլգայի հետ Պոլսո հայոց պատրիարք Գարեգին արք. Խաչատուրյանի ունեցած «*մոտաւորապէս 20 վայրկեանի տեսակցութեան*» մասին: Պատրիարքարանի տարածած այդ տեղեկությանը կից ներկայացված է ԱՄԿ նախագահ Ջեմալ Գյուրսեւին ուղղված Գարեգին պատրիարքի նամակի թուրքերեն

---

³⁷ «Ժամանակի»՝ հունիսի 6-ի համարում (№ 16951) տեղ էր գտել նախկին արտգործնախարար Մեհմեթ Ֆուաթ Քյոփրյուլյուի՝ «Ենի Սաբահ» թերթի լրագրողին տված աղմկահարույց հարցազրույցի վերահրապարակումը, որում սեպտեմբերի 6-7-ի դեպքերի ողջ պատասխանատվությունը դրվում էր Մենդերեսի, Չոբուլի և Գեդիքի վրա. «*Մենտերես ոմրակոծել տուած է Աթային Մելանիկի տունը*»: Տե՛ս «*Ճուատ Քէօրրիլի 6-7 Սեպտեմբերի դեպքերուն մասին մերկացումներ ըրաւ*», «Ժամանակ», 05.06.1960:

Ստամբուլի պոգրոմի մասին մանրամասն տե՛ս Մելքոնյան Ռ., *1955 թվականի սեպտեմբերի 6-7-ի դեպքերը (Թուրքիայում քրիստոնյա փոքրամասնությունների դեմ բռնությունների հերթական դրսևորումը)*, Արևելագիտության հարցեր, հ. VIII, 2014, էջ 144-156, Zayas A. de, *The Istanbul Pogrom of 6-7 September 1955 in the Light of International Law*, Genocide Studies and Prevention, vol. 2, issue 2, 2007, pp. 137-154:

տեքստը, որում պոլսահայերի հոգևոր առաջնորդը Թուրքիայի զինված ուժերի գլխավոր հրամանատարին ևս մեկ անգամ հավաստում է թուրքական պետականության նկատմամբ երկրի հայ քաղաքացիների անվերապահ հավատարմությանը³⁸:

Հետաքրքիր մանրամասն է պարունակում «Ժամանակի» հունիսի 1-ի համարում հրապարակված առաջին հայացքից անեական թվացող հաղորդումը. «*Կեղրոնական Վարչութեան ատենապետ՝ Տիար Մկրտիչ Շելեֆեան անձնական պատճառներով Մայիս 29ին հրաժարած է Վարչութեան անդամակցութենէն*»³⁹ Մկրտիչ Շելեֆյանը ԹԱՄԺ պատգամավոր էր՝ Ժողովրդավարական կուսակցությունից և հեղաշրջումից հետո, իր կուսակիցների հետ ձերբակալվելով, մեղադրվել էր հակասահմանադրական գործողությունների մեջ ու ավելի ուշ դատապարտվել 4 և կես տարվա ազատազրկման⁴⁰: Հավանաբար պայմանավորված մամուլում հրապարակվող նյութերի նկատմամբ խիստ պետական վերհսկողությամբ և պոլսահայերին հատուկ զգուշավորությամբ, Շելեֆյանի ձերբակալության մասին «Ժամանակի» էջերում որևէ հատուկ հիշատակում չկա⁴¹:

³⁸ «Ջեկոյց պատրիարքարանի», Ժամանակ, 02.06.1960: Իր նամակի տեքստում Գարեգին պատրիարքը կիրառել է «այս երկրի [հայրենիքի] զավակներ հանդիսացող և այս չքնաղ երկրում դրա բարիքներից օգտվող հավատարիմ հայ քաղաքացիներ» (թրք.՝ «*bu Vatanın bir evladı ve bu güzel Vatanında ve onun nimetlerinden müstefit olan sadık ermeni vatandaşlar*») ձևակերպումը:

³⁹ «Տիար Մկրտիչ Շելեֆեան հրաժարեցաւ Վարչութեան անդամակցութենէն», «Ժամանակ», 01.06.1960:

⁴⁰ Շելեֆյանի մասին մանրամասն տե՛ս Մելքոնյան Ռ., *Մկրտիչ Շելեֆյան. վերջին հայ պատգամավորը թուրքական խորհրդարանում*, «21-րդ դար», № 5 (39), 2011, էջ 5-19:

⁴¹ «Ժամանակը» սահմանափակվել էր նախորդ օրվա համարում հրապարակված պաշտոնական տեղեկատվությամբ այն մասին, որ Ժողովրդավարական կուսակցությունը ներկայացնող ԹԱՄԺ բոլոր պատգամավորները ձերբակալվելու են: Տե՛ս «*Բողոք դեմոկրատ երեսփոխանները կը ձերբակալուին*», «Ժամանակ», 31.05.1960:

«Այլևս նախկին եւ գեո եղանք»⁴². հենց այսպիսին էին 1960 թ. ռազմական հեղաշրջման արդյունքում պաշտոնանկ արված Ադնան Մենդերեսի խոսքերը ձերբակալության պահին: Այդ արտահայտության բովանդակությունը կարմիր թելի պես անցնում է «Ժամանակ» օրաթերթի՝ հեղաշրջմանը հաջորդած շաբաթվա ընթացքում թողարկած հրապարակումներում: Մենդերեսն ու նրա Ժողովրդավարական կուսակցությունն այլևս անցյալ էին ու նոր վարչակարգն ակտիվորեն լծվել էր մոտ անցյալի իրադարձություններն իրենց օգտին մեկնաբանելու գործին: Այդ նպատակի համար կիրառվում էին բոլոր միջոցները, այդ թվում՝ մամուլը: Թերևս, այս գործընթացների լավագույն վկայությունն է պաշտոնանկ արված նախագահ Ջեմալ Բայարի որդու՝ Մեքսիկայում Թուրքիայի Հանրապետության դեսպան նշանակված Թուրգութ Բայարի արած հայտարարությունը, որը «Ժամանակը» լուսաբանում էր հետևյալ կերպ. *«Թուրկուտ Բայար.... ներքողը հիւսեց իր երկրին ազգ. յեղափոխութեան շարժումին եւ ըսաւ. «Նոյնիսկ անհնար է երեւակայել որ օտար մատ կայ բանակի գործողութեան մէջ»*:⁴³

⁴² «Մենդերես ձերբակալուած պահուն ըսավ «Այլևս նախկին եւ գեո եղանք», «Ժամանակ», 01.06.1960:

⁴³ «Թուրկուտ Պայար նոր շարժումին ներքողը հիւսեց», «Ժամանակ», 02.06.1960:

**ОТРАЖЕНИЕ ВОЕННОГО ПЕРЕВОРОТА 1960 Г. В ТУРЦИИ
НА СТРАНИЦАХ СТАМБУЛЬСКОЙ ЕЖЕДНЕВНОЙ
ГАЗЕТЫ «ЖАМАНАК»
(резюме)**

Аршак Геворкян

Государственный переворот 1960 г. стал одним из наиболее переломных моментов в истории республиканской Турции. Отнюдь не случайно, что это событие почти сразу оказалось в центре внимания международного сообщества и несколько дней не сходило с первых полос зарубежных газет. Само собой разумеется, что развития вокруг свержения Демократической партии Аднана Мендереса в 1960-1961 гг. являлись основной темой обсуждения для турецкой прессы. Это также касается и самого старого непрерывно выпускающегося печатного периодического издания Турецкой Республики – армянской ежедневной газеты «Жаманак» («Время»).

В настоящей работе представлены отклики и статьи на события первого военного переворота в Турции, а также на пост-переворотные развития. В частности, эти материалы рассматриваются в контексте отражения коллективной позиции армянской общины Стамбула, а также их опасений, в равной степени свойственных и для остальных национальных меньшинств Турции.

**REFLECTIONS OF THE TURKISH MILITARY COUP OF 1960 IN THE
ISTANBUL DAILY NEWSPAPER JAMANAK**

(summary)

Arshak Gevorgyan

The 1960 coup d'état was one of the most seminal points in the history of republican Turkey. It is not sheer coincidence that it almost immediately became the focus of the international community's attention and grabbed the headlines of foreign press for the next few days. Needless to say, the toppling of Adnan Menderes' Democrat Party was the main topic of discussion for Turkish press during 1960-1961. The Istanbul daily newspaper Jamanak ("Time"), the oldest continuously published periodical in the Turkish Republic, was no exception.

The present paper reflects upon the articles by Jamanak that covered the main events of the first Turkish military coup and post-coup developments. These clippings are especially noteworthy in the context of collective position of Armenian community of Istanbul as well as their concerns that were equally common for other national minorities of Turkey.